

TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'yinning pedagogik-psixologik jihatlar, turlari, tarkibi, o'qituvchi va o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytiruvchi funksiyalarni ochib berilgan. Shuningdek, o'quvchilarga iqtisodiy bilimdonlikni rivojlantirishda didaktik o'yinlarning tutgan o'rni tavsiflangan, o'yin turlari ko'rsatilib, ularning mazmun mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yinlar, ishchan o'yinlar, rivojlantiruvchi o'yinlar, krassvordlar, filvordlar, shifrogrammalar, kriptogrammalar, didaktik domino, yapon krasvordi, rebuslar.

РОЛЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ОБЕСПЕЧЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье освещены психолого-педагогические аспекты игры, развивающие на расширение возможностей учителя и учащихся. Характеризовано содержание и значение игр, способствующих повышению экономических знаний учащихся.

Ключевые слова: дидактические игры, деловый игры, развивающие игры, красворды, филворды, шифrogramмы, криптограммы, дидактическое домино, японские кроссворды, ребусы.

THE ROLE OF DIDACTIC GAMES IN ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation. Article describes the pedagogical-psychological aspects of the games, types, content and functions of the teacher and students. It also describes the role of games in the development of economic knowledge and their meaning.

Key words: didactic games, work games, developer games, crossword puzzles.

Ma'lumki o'quvchilar hayotiy faoliyatining asosiy qismi o'yinlar bilan bog'liq. Mazkur o'yinlar o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirishlari, ijtimoiy-iqtisodiy munosibatlarning mohiyatini anglab etishlari uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki o'yinlar o'quvchi shaxsining o'z-o'zini tarbiyalashi va rivojlanishi uchun muhim didaktik vosita sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun ham o'yinlar o'quvchilarda foydali ko'nikmalar, odatlar, irodaviy sifatlarni shakllantiradi, ularni xotirasini mustahkamlaydi, sabr-toqat va diqqatini barqarorlashtiradi.

O'yinlarning pedagogik ahamiyati shundaki, u bolalar jamoasini shakllantirish, ular orasida hamkorlikva do'stlikni qaror toptirish, muloqot muhitini vujudga keltirishda xizmat qiladigan qulqy muhitni yaratadi. Shuning uchun ham, jamoaviy o'yinlarning natijalari ular orasida o'zaro munosabatlarni mustahkamlab, do'stona munosibatlarni barqarorlashtirishda namoyon bo'ladi. Shu bilan bir qatorda o'yinlar o'quvchilarda mehnat faoliyatini shakllantirishda, mehnatning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini ular ongiga yetkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'yinlarning mehnat faoliyati va ijtimoiy iqtisodiy bilimlarni rivojlantirishdagi mohiyati mutaxassislar tomonidan ham e'tirof etilgan. Ular yaxshi tashkil etilgan o'yin vaziyatlarini samarali tashkil qilingan mehnat jarayonlariga o'xshatadi. Mukammal tashkil etilmagan o'yin jarayonlari esa to'g'ri tashkillashtirilmagan faoliyat jarayoniga o'xshashini ta'kidlashadi.

Boshlag'ich sinf o'quvchilarni intellektual rivojlantirishda didaktik o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilarda bir qator intellektual ko'nikmalari shakllanadi. Jumladan, vaziyatlarni tahlil qilish, voqea-hodisalarni qiyoslash, vujudga kelgan holatlarni tushuntirish, sharhlash hamda xayol surish kabilar. Boshlag'ich sinf o'quvchilarni intellektual jihatdan rivojlantirishda imitatsion, ishchan, rolli, tashkiliy-faoliyatli o'yinlar alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarni intellektual jihatdan rivojlantirish uchun o'qituvchilar o'quv-biluv

76 jarayonida mazkur didaktik o'yinlardan samarali foydalanishlari zarur.

Bugungi kunda o'quvchilarda iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish alohida dolzarflik kasb etmoqda. Bu sohada mustaqillik dastlabki yillaridan boshlab alohida e'tibor qaratildi. Natijada maktab ta'lim tizimiga iqtisod alifbosi, iqtisodiy bilim asoslari kabi o'quv kurslari bilan bir qatorda, barcha o'quv fanlari mazmuniga mamlakat iqtisodiga oid asosiy tushunchalar va bilimlar singdirildi. Chunki mustaqil O'zbekistondagi rivojlanish ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda iqtisodiy ta'lim jadal tarzda amalga oshirilishi kerak.

Umumiy o'rta ta'lim tizimi jamiyat a'zolariga mamlakat iqtisodiy salohiyati va iqtisod nazariyasiga oid dastlabki bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish ehtiyojini qondirishi lozim. Shundan kelib chiqqan holda so'nggi yillarda pedagogika fanida ham o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni taqdim etish nazariyasi va amaliyotini yangilash va boyitish ehtiyoji vujudga keldi. O'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni taqdim etishda turli usullar va metodlar bilan bir qatorda, o'yinlardan foydalanish samaraliroq ekanligini kuzatishlarimiz va amaliy ish tajribamiz yaqqol ko'rsatmoqda. Chunki o'yinlar yordamida ijtimoiy voqelikni o'quvchilar ko'z o'ngida yanada yorqinroq va aniqroq aks ettirish imkoniyati mavjud.

Iqtisodiy ta'lim amaliyotida o'yinlardan foydalanish zaruriyati bir qator ijtimoiy madaniy holatlar bilan ham izoxlanadi. Bu zaruriyat ijtimoiy uyushganlikning yangi shakllarini izlash va qo'llash bilan bevosita bog'liqdir. Bunda o'qituvchi bilan o'quvchilar orasidagi o'zaro munosabat madaniyati ham muhim o'rin egallaydi. O'quvchilarning muloqot madaniyati darajasini rivojlantirish ehtiyoji didaktik jarayonlarda o'quvchilarning bilish faolligini rivojlantirishni taqozo etadi. Shu asosda ularning qiziqishlarini iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirish mumkin. Chunki o'yinlar jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni bilish imkonini beradigan o'quvchilar hayotiga yaqin bo'lgan jarayondir. Shuning uchun ham, o'yinlar yordamida o'quvchilarga iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni taqdim etish eng qulay pedagogik vositalardan biridir.

O'quvchilarni intellektual jihatdan rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik o'yinlar muayyan syujetga asoslangan rollar hamda o'yin harakatlaridan tashkil topadi. O'quvchilarga dastlab didaktik o'yinlar oldiga qo'yilgan maqsadlar bayon qilinadi

Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan o'yin vaziyatlari o'quvchilarda ruhiy sifatlar, mehnat faoliyati ko'nikmalari, jamoaviylik va do'stlik tuyg'ularini shakllantirish imkonini beradi. Pedagogik tajribalar va ilmiy manbalarda o'yinlarning turli xillari mavjud. Bu o'yinlarning har biri o'zining pedagogik tavsifi va tasnifiga ega.

Iqtisodiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning yangi bilimlarni o'zlashtirishga ko'proq imkoniyat beradigan o'yinlar sirasiga didaktik, rolli, ishchanlik o'yinlarini ko'rsatish mumkin. Iqtisodiy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan har bir o'yin qulay hissiy shaklga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga mazkur o'yinlar muayyan maqsadga yo'naltirilishi lozim.

Psixologlarning ta'kidlashicha, o'yinlar ta'limning samarali vositasi hisoblanadi. Chunki o'yinlar jarayonida o'quvchilarda ijodiy tafakkur, mustaqillik va boshqa iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirish va iqtisodiy munosibatlarga kirishish uchun zarur bo'lgan sifatlar tarkib topadi. Shu bilan bir qatorda, o'yinlar yangi iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirish va iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirish va iqtisodiy munosabatlarga kirishish uchun zarur bo'lgan sifatlar tarkib topadi. Shu bilan bir qatorda, o'yinlar yangi iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirish va mazkur sohada ko'nikmalarning shakllanishi uchun ham muhim didaktik vosita sifatida xizmat qiladi.

O'yinlardan iqtisod darslarining turli bosqichlarida foydalanish mumkin. Masalan, yangi iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, shungdek, mavjudlarini mustahkamlash bosqichlarida ham didaktik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

O'yinlar o'quv jarayonida o'quvchi shaxsining rivojlanishida ham muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Individual shaklda tashkil etilgan o'yin vaziyatlari har bir o'quvchiga individual yondashishni talab qiladi. Shu bilan bir qatorda, o'yin vaziyatlarini tashkil etishda umumiy qonuniyatlar ham mavjud. O'yinlar pedagogik jihatdan o'zining ijobiy va salbiy jihatlariga ega. Shuning uchun ham, o'yin vaziyatlari o'qituvchidan uni chuqur his etish va ehtiyotkorona

munosabatda bo'lishni talab qiladi. O'yinlar jarayon sifatida o'zining tarkibiy qismlariga ega bo'lib, ularga muayyan pedagogik talablar qo'yiladi.

O'qituvchilar o'quvchilarga taqdim etadigan o'yinlarni tanlashda bir qator talablarga amal qilishlari lozim. Jumladan, o'yin jarayoni ishtirokchilari bo'lgan o'quvchilarning yoshini hisobga olish, o'yin vaziyatini amalga oshiriladigan sinf xonasini tanlash, o'yinlarning o'ziga xos jihatlari va ularni tushuntirish maromini belgilash, o'yin jarayonida bajariladigan rollarni o'quvchilar orasida taqsimlash, o'qituvchining bu jarayonda bajaradigan ishlarini aniq belgilab olish kabilar. O'qituvchi o'yin jarayonida asosan rahbarlik rolini bajarib, uning amalga oshishi uchun qulay sharoit yaratishi lozim. Shu bilan bir qatorda, o'yin jarayoni o'quvchilarning to'g'ri munosabatda bo'lishlarini ta'minlash ham o'qituvchi zimmasidagi vazifalar sirasiga kiradi.

O'yinlar nafaqat o'quv jarayoni, balki sinfdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonlarida ham qo'llaniladi. Bunda o'qituvchi o'yinlarni qo'llashni talab qiladigan pedagogik vaziyatlarni aniq belgilab olishi lozim. O'yin jiddiy xarakterdagi didaktik vaziyat bo'lib, o'quvchi hayoti, uning iqtisodiy munosabatlarga kirishishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan bir qatorda, o'yinlar o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirishlarini jadallashtirib, ularda iqtisodiy munosabatlar jarayonida axloqiy sifatlarining tarkib topishiga xizmat qiladi. Shuning uchun ham o'yinlarni tashkil etish va ulardan o'quv tarbiya jarayonida foydalanishda o'ziga xos jihatlari mavjudligini o'qituvchilar ongiga etkazish talab etiladi.

Shunday qilib, o'yinlarning o'quvchilar bilimlarini boyitish va ularning ruhiy kamolotida o'rni kattadir. Pedagogikada o'yinlar shaxsga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi ta'lim jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi. O'yinlar yordamida o'quvchilarda o'quv faolligi, tashabbuskorlik, mustaqillik rivojlanadi. Biz rivojlantiruvchi o'yinlarning o'quv jarayonidagi ahamiyati haqida fikr yuritish ekanmiz, mazkur didaktik hodisa o'quvchilarning bilish faoliyati, ijtimoiy shakllanishi, kasbiy faolligining rivojlanishida alohida ahamiyatga egaligini ta'kidlash lozim. Shu tariqa, ularda rivojlantiruvchi o'yin jarayonlari va hayotiy vaziyatlarda subyekt sifatida ishtirok etish hamda o'zini namoyon qilish imkoniyati kengayadi. Iqtisod darslarida o'quv foydalanish natijalari yaxlit tarzda o'quvchilarning ijtimoiylashuvini ta'minlashga xizmat qiladi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, o'yin texnologiyalari o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilimlarni shakllantirishda didaktik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Didaktik o'yinlar–didaktik jarayonning muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy ta'lim jarayoniga nisbatan o'yinga asoslangan yondashuv o'quvchilarning ruhiy funksiyalari, hissiyotlarini rivojlantirish asosida ularning o'quv faoliyatlarini faollashtirishni taqozo etadi. Shunday o'yinlar sirasiga krossvordlar, filvordlar, shifrogrammalar, kriptogrammalar, didaktik domino, yapon krossvordi hamda rebuslar kiradi.

Krossvordlar iqtisod darslarida o'tilgan barcha mavzularga aloqador bo'lgan so'zlarni o'zida mujassamlashtiradi. Jumladan, o'tilgan mavzular va yangi o'tiladigan mavzularga oid atamalarni nazarda tutgan holda krossvord shartlari va katakchalari belgilanadi. Krossvordlar yordamida o'quvchilar o'tilgan mavzularga oid atamalar va tushunchalarni takrorlash, qayta eslash imkoniyatiga ega bo'ladi. Krossvord turlari simmetrik xarakterga ega bo'lib, uning estetik ko'rinishlari ortiradi. Krossvord doirasidagi savollar sifatida rebuslardan ham foydalaniladi. Uning tarkibiga iqtisodchi olimlarning suratlari, iqtisodga oid oid terminlar va boshqalardan foydalanish mumkin.

Filvord bilan ishlash qoidalari quydagilardan iborat. Savollardan keyin javobda ishtirok etadigan harflar qavs ichida ko'rsatiladi. Qo'yilgan savolga beriladigan javoblar kvadrat shaklidagi to'rtburchak ichida tartibsiz tarzda berilgan harflar ichidan javob izlashni talab qiladi. Mazkur kvadrat ichidagi so'zlar turli yo'nalishlarda joylashtirilishi mumkin. Diagonal chiziqlardan tashqari sinq chiziqlar shaklida ham ifodalanadi. Savollarga javob berib turib o'quvchilar kvadrat ichidan topilgan so'zni o'chirib tashlashlari kerak. Filvord to'liq yechilgandan keyin kvadrat ichidagi o'chirilmagan hagi raqamlar arflardan yangi iborani o'qish mumkin.

Shifrogrammalar muayyan usul yordamida shifrlangan iboralardir. Shifrogrammani toppish uchun muayyan kalitdan foydalanib shifrnı toppish talab etiladi.

kriptogrammalar boshqotirmalarning muayyan shakllaridan bo'lib, unda matnda yozilgan harflar raqamlar bilan almashtirilgan bo'ladi. Kriptogrammani toppish uchun unda berilgan tayanch so'zlarni topish lozim. Shundan keyin raqamlarni muvofiq keladigan harflar bilan almashtirish talab etiladi. Natijada shifrlangan iborani o'qish imkoniyati vujudga keladi.

Didaktik dominolar esa, kesma kartochkalardan iborat bo'ladi. Bunday o'yinning maqsadi –mazkur kartochkalardan muayyan izchillikdagi zanjir tuzishni taqozo etadi. Shu tariqa bir kartochkadagi savolga unga yonma-yon bo'lgan ikkinchi kartochkadan javob topiladi.

Yapon krossvordlari boshqotirmalarning o'ziga xos ko'rinishlarini o'zida mujassamlashtirib shifrlangan rasmlardan iborat bo'ladi. Muayyan turdagi raqamlar gorizontal qatorlar va ustunchalarda ifodalangan bo'yaladigan rasmlar va kataklardan tashkil topadi. Agar o'quvchi ularni xatosiz bo'yasa barcha zarur kataklar ularko'z o'ngida rasmlar sifatida namoyon bo'ladi. Barcha bo'yalgan rasmlar orasida kamida bitta bo'yalmagan katak qolishi lozim. Ko'rinib turibdiki, ushbu topshiriq bir qadar murakkab bo'lib, o'quvchilarni o'ylash, mantiqiy fikrlashga majbur qiladi. Buning uchun ular qora rangdagi guruhlar orasidan nechita oq katak borligini aniqlab olishlari kerak.

Rebuslar ham iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirishga munosib hissa qo'shadi. Bunda uyg'unlashtirilgan raqamlar, belgilar, harflar yordamida muayyan so'z yoki gapni ifodalash imkoni vujudga keladi.

Iqtisod darslarida o'yinning ikkita turini farqlash tajribasi mavjud. Ular ochiq qoidalar yordamida amalga oshiriladigan o'yinlar, yashirin qoidalar yordamida amalga oshiriladigan o'yinlardir. Ochiq qoidalar yordamida tashkil etiladigan o'yinlar sirasiga ko'plab didaktik hamda harakatchanlikni ifodalovchi o'yinlarni kiritish mumkin. Jumladan, intellectual o'yinlar, musiqa yordamida o'ynaladigan o'yinlar, vaqtichoqlik qilishga asoslangan o'yinlar va attraksionlar ham shunday o'yinlar sirasiga kiradi. O'yinlarning ikkinchi turiga hayotiy va badiiy tasavvurlar asosida mustaqil, erkin, ijtimoiy munosibatlarga kirishish imkonini beradigan, moddiy obyektlar bilan aloqa o'rnatishga ko'maklashadigan o'yinlarni kiritish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibragimov X., Sh.Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi Toshkent-2008,-B. 198
2. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O'quv qo'llanma T.G'afforova.- T.: Tafakkur, 2011.-160 b.
3. Inoyatova M., A.Nosirov, M.Divanova, G.Boymurodova, A.Baxromov, M.Rasulova F.Abduqudusova. Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llash.Toshkent- 2014
4. Rustamovich, Q. J. (2023). Muammoli ta'limni tashkil etish va uni rivojlantirish yo'llari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 22(4), 115-117.
5. Rustamovich, Q. J. (2024). O'quvchilar temperamentining o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ta'siri. *World of science*, 7(1), 23-25.